

Яцишин Михайло Михайлович,
канд. іст. наук, доцент кафедри теорії
та історії держави і права
Волинського національного
університету імені Лесі Українки

***ПРИНЦИП ДЕМОКРАТИЗМУ ЯК ВИРАЗ СУТНОСТІ КРИМІНАЛЬНО-
ВИКОНАВЧОГО ПРОЦЕСУ***

В умовах реформування кримінально-виконавчої системи України актуальність даної теми підсилюється, перш за все, необхідністю розвивати і зміцнювати демократичну сутність Української держави на основі конституційного принципу демократизму, що характеризує насамперед взаємовідносини держави і суспільства, держави і особи, згідно з цим Конституція України найдетальніше закріпила соціальну функцію державного ладу України (ст. ст. 1, 3, 13, 24, 43, 46, 49 і ін.), визначаючи людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпеку найвищою соціальною цінністю і проголошуючи визначальними щодо змісту і спрямованості своєї діяльності права і свободи людини та їхні гарантії (ст. 3).

Узагальнюючи вищевикладене, сучасне правознавство дійшло висновку, що правова держава – це така держава, яка має всі ознаки звичайної типової держави (державну владу, територію, суверенітет, фінансово-грошову систему, державну мову, національну культуру), а також соціально-демократичну форму правління і демократичний державний режим, які засновані на верховенстві права, забезпечують додержання основних прав і свобод людини і громадянина, і виконання їх обов'язків, забезпечують законність і правопорядок згідно з основними вимогами і суттю демократичного права – правдою, науковою обґрунтованістю, справедливістю, рівністю і рівноправ'ям, гуманізмом тощо [1, 38-41].

У цьому контексті стосовно предмету нашого дослідження виділимо поняття «демократичний державний режим» як вихідну умову, за якою державна влада здійснюється, з дотриманням основних прав людини, врахуванням інтересів усіх соціальних груп населення, через демократичні інститути (державні і самоврядні), та як свідчення досконалості правової системи, що відповідає рівню розвитку суспільних відносин і забезпечує: втілення у правових нормах демократичного волевиявлення суспільства, що сприяє забезпеченню авторитету цих норм і готовності членів суспільства дотримуватись визначених ними правил; ефективність роботи правотворчих органів, що забезпечують своєчасне врегулювання суспільних відносин у сфері виконання кримінальних покарань на демократичних засадах; дієвість заходів державного примусу, спрямованих на ефективне і справедливе застосування до правопорушників примусового впливу; міжнародні гарантії здійснення контролю за дотриманням прав і свобод людини в установах виконання покарання і слідчих ізоляторах України.

Демократичні та соціальні зрушення, що відбулися з моменту утворення незалежної Української держави, обумовили необхідність розв'язання щонайменше трьох основних проблем, так чи інакше пов'язаних із демократичною сутністю права: по-перше, на основі отриманої після розпаду СРСР спадщини створити нову, цілісну, національну правову систему; по-друге, здійснювати раціональну адаптацію права до нових соціально-економічних і політичних відносин; по-третє, досягти оптимальної інтеграції права України в європейський і світовий демократичний гуманітарно-правовий простір.

Саме тому в останні роки рішуче здійснюється реформування правової сфери та внесено низку радикальних змін в організацію і функціонування чинної системи судових, правоохоронних органів, та органів і установ кримінально-виконавчої системи, яку зорієнтовано на забезпечення демократичних прав, свобод і законних інтересів людини, як цього вимагають Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, Конвенція про захист прав людини і основних свобод, Європейські пенітенціарні правила [2, 4-190].

У зв'язку з викладеним вище, нині в Україні проходить активне обговорення законопроектів «Про внесення змін до Кримінально-виконавчого та Кримінально-процесуального кодексів України», який з урахуванням європейських демократичних норм розробило Міністерство юстиції України і надало на узгодження до Кабінету Міністрів України, а також Указу Президента України від 25 квітня 2008 року №401/2008 «Про Концепцію реформування Державної кримінально-виконавчої служби України» [3].

Як відомо, Кримінально-виконавчий кодекс (КВК) України вперше в історії національного законодавства, що регулює питання виконання і відбування кримінальних покарань, закріпив його принципи: невідворотності виконання і відбування покарань, законності, справедливості, гуманізму, демократизму, рівності засуджених перед законом, взаємної відповідальності держави і засудженого, диференціації та індивідуалізації виконання покарань, раціонального застосування примусових заходів і стимулювання правослухняної поведінки, поєднання покарання з виправним впливом, участі громадськості в передбачених законом випадках у діяльності органів і установ виконання покарань (ст. 5).

Не піддаючи будь-якому сумніву роль принципів у формуванні кримінально-виконавчого законодавства, поскільки вони містять у собі ідеальні уявлення про кінцеву мету Кримінально-виконавчої діяльності і є орієнтирами для суб'єктів виконання покарань, завдяки яким забезпечується організований і нормативно закріплений процес здійснення адміністраціями органів та установ виконання покарань властивих для них функцій у цьому процесі, вважаємо за необхідне висловити деякі зауваження з приводу вірогідності групування названих вище принципів з точки зору їх функціональності, тим більше, що в юридичній науці з цього приводу існує різнобачення.

Так, коментуючи принцип демократизму, проф. А.Х.Степанюк вважає, що він є принципом кодифікації законодавства і знаходить своє виявлення у колективних обговореннях законопроектів, що передують внесенню їх на розгляд Верховної Ради, врахуванні громадської думки, кваліфікованій оцінці проектів фахівцями відповідних галузей права, ознайомленню з ними широкою

громадськості. Він також привертає увагу до існуючих відмінностей між принципами кримінально-виконавчого законодавства, сформульованими у ст. 5 КВК України, й принципами кримінально-виконавчого права як галузі права, до яких відносять: справедливість, поважання прав людини, гуманізм, законність, невідворотність виконання покарання [4, 21-27].

Натомість проф. О.М.Джужа, дотримуючись поділу системи принципів кримінально-виконавчого права на три групи: загально-правові, міжгалузеві, галузеві, відносить принцип демократизму до першої групи, поряд із принципами законності і гуманізму, наголошуючи на тому, що принцип демократизму відображає сутність багатьох інститутів і норм кримінально-виконавчого права, реалізується у визнанні засудженого суб'єктом цієї галузі права, виражається в сутності організації процесу виправлення засуджених, відкритості органів і установ виконання покарань, насамперед, у залученні громадськості до виховної роботи із засудженими, здійсненні контролю за діяльністю органів виконання покарань [5, 23-25].

Крім того, у науковій літературі цей принцип нерідко представлений у вигляді окремих елементів демократизму при виконанні та відбуванні кримінальних покарань, зокрема, в порядку подання і вирішення звернень; контролі органів державної влади та місцевого самоврядування; участі громадськості у виправленні засуджених та ін.

Таким чином, з позицій суспільної правосвідомості можна стверджувати, що на даному етапі у суспільстві сформувалося тверде переконання про правильність вибору демократизації усього кримінально-виконавчого процесу. Однак в системі юридичних знань, у значній частині правових актів, в науковій літературі з кримінально-виконавчої тематики існують ще суттєві розбіжності щодо визначення місця і ролі принципу демократизму як у кримінальному правозакотворенні, так і у кримінально-виконавчій практиці.

На нашу думку, принцип демократизму слід розглядати передусім як загальноправовий (конституційний), так як закладені у ньому засадничі ідеї демократичної, соціальної, правової держави, про що вже говорилося вище, є

концептуальними при визначенні сутності решти принципів як в системі права, законотворення, так і виконання та відбування покарань.

Виступаючи фундаментальним критерієм реалізації правових ідей, які містяться в Загальній декларації прав людини та закріплені у статті 3 Конституції України, принцип демократизму посідає центральне місце в забезпеченні прав людини при здійсненні правообмежень, властивих покаранням, об'єднуючи навколо цієї ідеї решту принципів: законності – для вирішення завдань кримінально-виконавчого законодавства і для охорони прав та законних інтересів засуджених; органічно пов'язані з нею справедливості – залучення демократичних правових ідей та втілення їх у діяльність органів та установ виконання покарань; гуманізму – закріплення у правових нормах демократичних ідей людинолюбства, милосердя, любові до ближнього; рівності засудженого перед законом – створення єдиних рівних умов відбування покарання усіма засудженими і ін.

У висновку зазначимо, що принцип демократизму, як і інші принципи кримінально-виконавчого права, покликаний відіграти значну роль у наповненні кримінально-виконавчого процесу сучасними керівними положеннями, ідеями та імперативними вимогами, які складають основу державної політики у цій сфері суспільних відносин на сучасному етапі державотворення.

Література:

1. Правознавство: Підручник/За відп.ред. О.В.Дзери. -10-е вид., перероб. і допов. –К.: Юрінком Інтер, 2007. -848с.
2. Збірник нормативних актів з кримінально-виконавчого права/В.М.Трубников, Ю.В.Шинкарьов. –Х.: Харків юридичний, 2008. -684с.
3. Про Концепцію реформування Державної кримінально-виконавчої служби України: Указ Президента України від 25 квітня 2008р. №401/2008//Офіційне Інтернет-представництво Президента України. –Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/7811/html>.

4. Кримінально-виконавчий кодекс України: Науково-практичний коментар/А.Х.Степанюк, І.С.Яковець; за заг.ред. А.Х.Степанюка. –Х.: ТОВ «Одіссей», 2008. -560 с.

5. Кримінально-виконавче право України: (Загальна та Особлива частини): Навч.посіб./О.М.Джужа, С.Я.Фаренюк, В.О.Корчинський [та ін.]; за заг.ред. О.М.Джужа. –К.: Юрінком Інтер, 2002. -448с.